

Worst en spelen: leren van het platteland?¹

Beate Kegler

Ons beeld van het platteland is vaak stereotiep en paradoxaal: idylle en dooie boel tegelijkertijd. In dit artikel laat Beate Kegler ons genuanceerder kijken naar landelijke gebieden. Met theater als voorbeeld schetst ze de kenmerken, bedreigingen en kansen van het culturele leven in dorpsgemeenschappen.

1 Dit artikel is een vertaling van: Kegler, B. (2020). *Wurst und Spiele. Lernen vom Land? Gemeinwesengestaltung von allen für alle*. In J. Heinicke & K. Lohbeck (Hg.), *Elfenbeinturm oder Kultur für alle? Kulturpolitische Perspektiven und künstlerische Formate zwischen Kulturinstitutionen und Kultureller Bildung* (pp. 63-80). Kopaed.

Tussen de schoonheid van het platteland en de verschrikking van de provincie ligt diversiteit. Daar waar het grote onbekende begint, bestaat hét landelijke gebied niet, net zomin als dé culturele activiteiten.

Het landelijke gebied kan een nieuwe culturele hotspot zijn in de periferie van München, maar net zo goed een spookdorp vol verval en leegstand in de Uckermark in Brandenburg. Het kunnen regio's zijn zoals het economisch stabiele Emsland met zijn bovengemiddeld hoge geboortecijfer en geringe migratiedynamiek, maar ook de dalen van het Erzgebirge, waar in afgelegen dorpen vooral de bovengemiddeld hoge opleidingsmigratie door jonge vrouwen op termijn zal leiden tot problemen voor de lokale samenleving.

Meetbare criteria van landelijkheid zijn cijfers over de gebiedsstructuur en sociaal-economische cijfers. Een eensluidende definitie is er niet. Het ministerie voor Voedsel en Landbouw karakteriseert meer dan 90 procent van Duitsland als 'landelijke ruimte' en stelt vast dat hier ruim de helft van de bevolking woonachtig is (Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft, 2015). Het Thünen-Instituut (Küpper, 2016) onderscheidt vier verschillende ruimtecategorieën, op basis van de combinatie van vestigingsstructuur en sociaal-economische omstandigheden. Andere studies, zoals die van de Bertelsmann Stiftung (z. d.), beschouwen demografische ontwikkelingsprognoses als een wezenlijk kenmerk voor ruimtecategorisering. Weer andere gaan uit van inwoneraantallen of oppervlaktegebruik. Maar alle onderzoeken zijn het erover eens dat de dynamiek en ontwikkelingsprognoses van de landelijke ruimtes sterk uiteenlopen, en dat de in de grondwet verankerde verplichting tot zorgen voor gelijkwaardige leefsituaties in menig afgelegen landelijk gebied allang niet meer te garanderen valt.

Dooie boel in de provincie?²

'De provincie' en 'het platteland' zijn begrippen die nog altijd een emotionele lading hebben met een onmiskenbare connotatie van folkloristische achterlijkheid en wereldvreemdheid. Tegelijkertijd beleeft het als idyllisch beschouwde platteland een renaissance vanwege de nabije natuur en een gevoel van oorspronkelijkheid. Foto's van verlaten spookdorpen tonen de neergang, maar worden tegelijkertijd iconen van een geromantiseerd beeld van verval (Brandt, 2018; Heferle & Hüslér, 2018). Recente trends zoals stadsimkerijen, *urban gardening*, *zero waste* en andere do-it-yourself-bewegingen zweren bij de

2 *Nix los in der Provinz?* (Dooie boel in de provincie) was decennia geleden al de provocerende titel van een publicatie van de Bundesvereinigung Kulturelle Jugendbildung (BKJ), die zich destijds waagde aan een eerste positiebepaling van het culturele werk in landelijke gebieden (Kolland, 1981).

kwaliteiten van duurzaam handelen, geënt op zelfverzorgende plattelands-gemeenschappen uit het verleden. Culturele trends binnen *community building* zoals roedelzingen of gezamenlijk koken volgen eeuwenoude succesformules van dorpse gemeenschapsmodellen. Met name rondom metropolen geldt de urbane periferie met zijn landelijke leefstijl als de *place to be*, waarbij hoogopgeleide nieuwkomers hun visie op het goede, ware en schone veelal upgraden met vintagelook en landhuisstijl.

Maar wat ligt er buiten die landelijke lustgebieden? Hier en daar een culturele lichtboei in de pampa, een hip event dat profiteert van een spectaculaire landschappelijke coulisse, misschien een oude stadskern of een kerkje dat onder monumentenzorg valt, een eenzame burcht die boven de omgeving uittoert. En verder gapende leegte? Enkel het totale niets vanuit het perspectief van de culturele elite: *Heimat* en klederdracht, schlagers en kluchten, worst en spelen? Het platteland mag zich de laatste tijd verheugen in een toenemende aandacht in onderzoek en cultuurbeleid, maar daarbij gaat het al gauw over vermeende culturele schaarste en de zoektocht naar vormen van culturele ontwikkelingshulp. Een groeiend aantal onderzoeksinitiatieven en modelprojecten staat te popelen om het rijke aanbod aan urbane cultuur over de plattelandsbevolking uit te strooien, haar culturele competenties te versterken en te verblijden met de zegen van een confrontatie met 'echte kunst'. Alleen weigert dat koppige volkje stug om zich cultureel te laten ontwikkelen en houdt het vast aan datgene wat ter plaatse gezamenlijk en zonder veel media-aandacht ontstaat, jaar in jaar uit, intergenerationeel, zelf georganiseerd, heel vanzelfsprekend en ook vanzelfsprekend vrijwillig. Van het dorp voor het dorp.

Wij voor ons

'Een afwisselend cultureel programma en diverse mogelijkheden van vrijetijdsbesteding maken Hinte leefbaar en sympathiek. Kerken, verenigingen en privé-initiatieven dragen daar in hoge mate aan bij. [...] Of het nou om sport gaat of om muziek, om de schutters- of de klootschietvereniging – zonder hun bijdrage zou het culturele leven in de gemeente een stuk armer zijn.' (Gemeinde Hinte, z. d.)

Op deze manier nodigt in oktober 2018 de Oost-Friese gemeente Hinte mensen uit voor het Oktoberfeest, de raskonijnententoonstelling, een voordracht over Schüßlerzouten en de Nederduitse avond. Ook kondigt ze het maandelijkse 'culturele uurtje' in de historische molen aan. Wat zich achter dit laatste verbergt, blijft een raadsel. De weblink eindigt in een virtuele bouwput. Een zoektocht op het internet leert dat dit soort onduidelijke evenementen niet alleen in de kleine gemeente Hinte te vinden zijn.

Zit de culturele diversiteit op het platteland zo diep weggestopt dat ze in officiële aankondigingen alleen maar met een sterk uitgerekt kunst- en cultuurbegrip aangeduid kan worden? Hebben de webdesigners geen idee wat er in hun gemeente speelt op het gebied van kunst en cultuur? Of zien ze gewoon weinig heil in publieke kennisgeving via digitale informatie? Het lijkt een hele uitdaging om meer te willen zien dan alleen de lichtboeien op het platteland. En gezien de gebrekkige informatie dringt zich wederom het vermoeden op dat de landelijke gebieden in de diaspora van kunst en cultuur voor hun functioneren zijn aangewezen op stedelijke actoren. Voor beleidsmakers lijkt het maar moeilijk voorstelbaar dat een gelijkwaardige levensstandaard op het platteland te bereiken is zonder een permanent cultureel medicijn van stedelijke makelij. Maar wie weet is er ergens in de schaduw of aan de voet van de culturele lichtboeien toch iets van diversiteit aan te treffen, als je bereid bent verder te gaan dan internetspeurtochten en diepgravend veldonderzoek gaat doen in de provincie. Wie de universitaire ivoren toren verlaat om de 'echte' mensen op het platteland te ontmoeten en de tijd neemt zich door deze experts van de breedtecultuur te laten invoeren in datgene wat daadwerkelijk tot het culturele gebeuren in de landelijke microkosmos behoort, zal zijn beeld van de provincie die snakt naar ontwikkeling snel moeten bijstellen.

Om die reden is er in de afgelopen jaren veldonderzoek uitgevoerd naar de breedte van het cultuur- en theaterlandschap, dat inmiddels heeft geleid tot eerste publicaties en studies over dit onderwerp. Het *Weißbuch Breitenkultur* (Schneider, 2017b) toont de ontwikkeling, cultuurpolitieke betekenis en diversiteit van culturele fenomenen in landelijke gebieden gebaseerd op engagement en gemeenschapsvorming. Studies over de stand van het amateurtheater in Nedersaksen (Götzky & Renz, 2014) en over de situatie en cultuurpolitieke betekenis van openluchttheaters in Nedersaksen (Kegler, 2018a) en Noordrijn-Westfalen (Kegler, 2018b) gaan over mensen die actief zijn in het theaterlandschap in landelijke gebieden. Voor het Europese gebied zijn daarnaast nog perspectieven, praktijkvoorbeelden en cultuurpolitieke aanbevelingen te vinden in de verzamelband *Vital Village* (Schneider, Kegler, & Koß, 2017). Twee proefschriften naar de rol van reizende toneelgezelschappen, de zogenaamde *Landesbühnen* (Schröck, 2020) en *Gastspielhäuser* (Stolz, z. d.), te vinden in de verzamelband *Theater in der Provinz* (Schneider, Schröck, & Stolz, 2019) voeden de wetenschappelijke discussie met meer inzichten.

Wat deze en andere wetenschappelijke analyses duidelijk maken, is dat dorpen en gemeenten buiten de stedelijke periferie een veelheid aan culturele evenementen, een rijk verenigingsleven en een breed aanbod aan op participatie gerichte activiteiten kennen. Over het algemeen heeft dit weinig gemeen met wat in een urbane context wordt verstaan onder kwalitatief

hoogwaardige kunst. Hier gelden heel andere kwaliteitscriteria. Centraal staan het bevorderen van de regionale identificatie en de vorming van een functionerende gemeenschap gebaseerd op wederkerigheid; criteria die in het jargon van cultuurwetenschappers niet voorkomen.

Maar er zijn ook zeer afgelegen dorpen waarin zelfs voor de drie laatste gemeenschapsdragers (vrijwillige brandweer, voetbalvereniging en kerk-gemeente)³ de toekomst er zorgelijk uitziet. De inwoneraantallen krimpen, de broodnodige nieuwe aanwas lijkt zich niet aan te dienen en de zorg voor het collectief drukt op steeds minder schouders. Hoop op verbetering is meestal niet in zicht (Kegler, 2015). Ook deze ontwikkeling moet worden benoemd. In de westelijke deelstaten zijn dergelijke landelijke ruimtes alleen te vinden in de kustregio's, in geografisch of infrastructureel lastig toegankelijke gebieden zoals de Harz en in enkele huidige of voormalige grensregio's zoals het Bayerische Wald en het Wendland. In grote delen van de oostelijke deelstaten zijn echter zorgwekkende ontwikkelingen te zien. Dat komt onder meer door de historisch gegroeide, minder sterk ontwikkelde verenigings-cultuur en het ontbreken van een traditie van door de kerken aangestuurd engagement in het oostelijk deel van Duitsland.

Should I stay or should I go⁴

Wanneer de dagelijkse weg naar werk of onderwijsinstelling meer dan een uur in beslag neemt, dient zich al snel de vraag aan welke meerwaarde blijven biedt. Daarbij gaat het meestal niet uitsluitend om een besluit voor of tegen de lange reistijden. Het gaat om een besluit over levensconcepten en toekomstige kansen.

Armer, ouder, minder. Zo luidt vrijwel onveranderlijk de ontwikkelingsprognose voor de perifere en vooral de zeer perifere landelijke gebieden. Lege gemeentekassen, ontvolking en veroudering van impulsgevers en netwerk-ers met een sterke regionale identificatie en een meer dan gemiddeld engagement voor hun regio leiden tot een dynamiek die bij uitstek de infrastructureel zwakke dorpen en hun gemeenschappen van de nodige creatieve krachten berooft. Degenen die ondanks de grote pendelafstand besluiten te

3 In de deelstaten in het oosten van Duitsland is de rol van de kerk in het culturele leven aanzienlijk kleiner dan in het westen vaak nog het geval is. Aangezien de aan dit artikel ten grondslag liggende veldonderzoeken vooral zijn uitgevoerd in de westelijke deelstaten, gaan de gegevens in deze tekst vooral over deze landelijke gebieden.

4 The Clash, 1981.

blijven, beschouwen zichzelf maar al te vaak als mensen die ‘het niet hebben gemaakt’, de verliezers van een systeem waar zij naar hun gevoel zelf part noch deel aan hebben. De oude verhalen over het hechte dorpsleven hebben hun betekenis voor de veranderende gemeenschap verloren of verwijzen naar een wereld die weinig meer te maken lijkt te hebben met het heden.

Gemeenschappelijke belevenissen en gezamenlijk overwonnen uitdagingen zijn een voorwaarde voor moderne regionale identificatie. In de dorpen waar de impulsgevers vertrekken, ouder worden of alleen nog naar huis komen om te slapen, raakt de vormgevingskracht verlamd. Wie blijft, gebruikt zijn vrije tijd eerder voor ontspanning dan voor culturele bezigheden of vrijwilligerswerk. Het gemeenschapsvormende leven beperkt zich in die dorpen tot ontmoetingen aan het tuinhek, bij de supermarkt aan de rand van de dichtstbijzijnde stad of bij het tankstation langs het dagelijkse pendeltraject. De kinderen en jongeren die ooit de toekomst van het dorp moeten gaan vormgeven, beseffen binnen de muren van hun school al snel dat het leven in hun dorp nauwelijks nog relevant is. Hun leefwereld wordt ofwel belachelijk gemaakt ofwel geromantiseerd. Tussen dorp en school ligt dagelijks een lange busrit. Buiten schooltijd is het openbaar vervoer schaars en duur, of zelfs helemaal afgeschaft. Zo blijven culturele activiteiten beperkt tot school of wat het dorp zelf te bieden heeft. Nog een obstakel voor culturele deelname is tijdsgebrek vanwege de lange reistijd van en naar school. Wie in een dorp in de Uckermark of in het Bayerische Wald woont en na een hele dag op school en een rit van ruim een uur met de bus ‘s avonds weer thuiskomt, heeft vaak domweg de energie niet meer om nog deel te nemen aan een cultureel project. Tegelijkertijd blijkt uit enquêtes onder jongeren in landelijke gebieden dat mobiliteit geen obstakel vormt om deel te nemen aan op maat gemaakte culturele projecten die erin slagen groepsidentiteiten te vormen (Kegler, 2020). Het vermogen tot zelforganisatie is op het platteland hoog, wederzijdse ondersteuning behoort nog altijd tot het DNA van veel kleine(re) gemeenschappen.

Vooraf in de meest afgelegen landelijke gebieden zijn de kracht en de wil om de veranderende sociale gemeenschap vorm te geven hard nodig. De moed om nieuwe wegen in te slaan en met de blik over de horizon het lokale samenleven te begrijpen als een voortdurend en actief proces is juist hier onmisbaar. Daarvoor zijn impulsgevers, dwarsdenkers en netwerkers nodig die kunnen rekenen op een hoge mate van acceptatie bij de lokale bevolking. Maar die zijn dus allang naar elders vertrokken, te oud of niet meer in staat de groeiende verantwoordelijkheid erin te dragen, te doen. Het is veelzeggend dat rechts-populistische, xenofobe en nationalistische partijen juist in deze afgelegen regio’s hun sympathisanten vinden. Dit fenomeen is overigens niet beperkt tot Duitsland, maar is wereldwijd in veel geïndustrialiseerde landen te zien. De verkiezingsstatistieken van Brexit tot en met het Turkse

democratiereferendum van 2017 spreken wat dit betreft duidelijke taal. *'It's not elites vs. populists. It's cities vs. the countryside'*, kopte *The Week* in april 2017. Het magazine schreef de successen van Trump, Erdogan, Le Pen en ook het resultaat van het Brexitreferendum toe aan de stemming in landelijke gebieden (Linker, 2017). De cijfers lijken dit te bevestigen:

'Almost two-thirds of US rural and small-town voters chose Trump, while a similar proportion in the cities chose Hillary Clinton. In the English countryside, 55% voted for Brexit, while cities as varied as Bristol, Glasgow, Cardiff, Liverpool and London voted even more decisively for remain.'
(Beckett, 2016).

Kunst en cultuur als redding voor de provincie?

Waar impulsen en creativiteit nodig zijn voor een nieuwe gemeenschapsbeleving gebaseerd op wederkerigheid, waar de zoektocht naar hedendaagse verhalen dringend gewenst is, daar lijkt de oplossing voor de hand te liggen. Kunstenaars en anderen in de culturele sector, dat zijn toch zeker dé experts in impulsen, creativiteit en verhalen? *Kunst en cultuur als redding voor de provincie!*

Het vacuüm dat momenteel in de perifere gebieden ontstaat, lijkt welhaast een magnetische aantrekkingskracht uit te oefenen op de creatieve sector. Deze trek naar het platteland zette in de jaren tachtig in het westen in met de opkomst van alternatieve bewegingen. Na de Duitse hereniging kwam in het oosten een soortgelijke beweging op gang onder kunstenaars die in de hippe metropool Berlijn steeds meer moeite hadden het hoofd boven water te houden en deze zogeheten *Raumpioniere* gingen zich als actieve burgers inzetten voor hun nieuwe woonomgeving. Inmiddels hebben ook stedelijke instellingen en de cultuurpolitiek het platteland ontdekt als locatie voor hippe culturele events waar stadsbewoners omringd door natuur kunnen genieten van een unieke en onherhaalbare kunstbeleving. De opera in de varkensstal, het concert in de druipsteengrot, de dansperformance op een open plek in het bos zijn hedendaagse vormen van cultuurtoeristische beloftes van authenticiteit, terwijl het shantykoor in de haven of de Beierse blaaskapel in correcte hertenleren outfit alleen nog bezoekers trekt omdat het zo heerlijk cult is. Slechts een heel klein gedeelte van het publiek dat dergelijke evenementen bezoekt, is afkomstig uit de dorpsgemeenschappen waar deze plaatsvinden.

Maar er zijn inmiddels ook andere projectplannen en steunprogramma's voor verrijking van het dorpse culturele leven en voor culturele impulsen aan het platteland, zoals projecten en programma's die decentrale en

mobiele concepten van stedelijke centra uitproberen in randgebieden en residentieprogramma's voor kunstenaars tussen theater, dans, beeldende kunst en performance. Maar 'culturele ontwikkelingshulp' buiten de stadsgrenzen blijkt nog niet zo eenvoudig:

'Van ons gaat er in elk geval niemand naartoe. Ik heb geen idee wat die hier te zoeken hebben. Laat ze dat in de stad doen, wij hebben daar geen behoefte aan. Die hebben toch geen idee hoe het hier is. Ze denken dat wij hier zitten te wachten tot zij ons wat cultuur komen laten zien. Wat wij hier aan cultuur hebben, dat zien zij helemaal niet. In hun ogen zijn wij een stelletje sukfels. En dan zijn ze weer weg en alles blijft hetzelfde.'⁵

Uit veldonderzoek in (zeer) perifere landelijke ruimtes blijkt telkens weer dat plattelandsbewoners niet echt zitten te wachten op kunstenaars en hun impulsen (Kegler, 2018a). Alle goede bedoelingen ten spijt kan de Grote Kunst niet rekenen op een dankbaar onthaal door een dorpsbevolking die hongert naar cultuur. Ze suggereren nogal eens dat de urbane projectdragers worden gedreven door een welhaast kolonialistische instelling. Als oorspronkelijk bewoner 'ga je daar niet naartoe', zo lijkt de consensus, juist ook in de kleinere dorpen. Mensen die wel participeren of komen kijken, zijn opvallend vaak nieuwkomers en mensen die van meet af aan betrokken waren bij de voorbereidingen van het project:

'Wij zijn bewust naar het platteland verhuisd en hebben hier samen met vrienden onze droom van een cultureel centrum gerealiseerd. Het loopt echt goed. Alleen de dorpsbewoners, die kunnen we niet eens zover krijgen dat ze hier zelfs maar een keertje naar binnen lopen. We blijven proberen de nieuwkomers en de oude garde bij elkaar te brengen, maar dat wil niet echt lukken. Terwijl we echt geweldige mensen hiernaartoe halen.'⁶

Het onderzoek op dit gebied staat weliswaar nog in de kinderschoenen en is (nog) niet altijd gebaseerd op betrouwbare, kwantitatief verzamelde gegevens, maar dit fenomeen beschrijven cultuurdragers met jarenlange aanwezigheid in landelijke ruimtes en komt ook duidelijk naar voren in gesprekken met diverse dorpsbewoners in verschillende onderzoeksprojecten over cultureel werk in landelijke ruimtes (Kegler, 2020).

5 In gesprek met een dorpsbewoner in Zwiefalten tijdens een actieweekend van het project *Heimatkarawane*, 23 november 2019. Projectbeschrijving via www.heimatkarawane.de

6 In gesprek met de eigenaresse van een cultureel centrum in het zuiden van Nedersaksen, 15 augustus 2013.

Kleine systemen cultiveren het 'wij'

Om dit fenomeen gedifferentieerder te onderzoeken kan een blik op de geschiedenis van het dorp, de urbanistiek en de systeemtheorie verhelderend werken. Stedelijke agglomeraties zijn van oudsher gericht op de individuele diversiteit van hun wisselende bewoners. Een min of meer ontwikkelde infrastructuur biedt hier de mogelijkheid dingen in gang te zetten en te participeren in een veelzijdig aanbod. Verandering, diversiteit en de mogelijkheid om gelijktijdig tot meer communities te behoren zijn vanzelfsprekend op plaatsen waar uiteenlopende belangen en achtergronden in relatief beperkte ruimte met en naast elkaar bestaan, ondanks alle spanningen en onverenigbaarheden die inherent zijn aan dit sociale systeem. Elke individuele burger kiest uit een scala aan mogelijkheden zijn of haar eigen plaats(en) in de sociale structuur.

In kleine sociale systemen in landelijke ruimtes zijn onderlinge relaties en vormingselementen daarentegen altijd gebaseerd op continuïteit en identificatie met het 'wij' van de dorpsgemeenschap. De vraag naar een individuele keuze van de maatschappelijke verbondenheid komt in de geschiedenis van het dorp maar zelden op. Het meest voorkomende dorpstype, het agrarische dorp, is wereldwijd en door de eeuwen heen voor overleven aangewezen op een functionerende arbeidsgemeenschap van de gezamenlijke dorpsbevolking.

Alleen al om economische redenen is het van cruciaal belang dat het samenleven duurzaam functioneert. Voor de industriële revolutie was iedereen met zijn of haar eigen specifieke vaardigheden nodig. De samenwerking moest een gemeenschappelijk ritme vinden en de dorpsgemeenschap deed er goed aan haar *corporate identity* te bewaken. Socioloog en systeemtheoreticus Baecker ziet precies daarin een aanwijzing voor een ander fenomeen van cultuurvormgeving in de overzichtelijke sociale gemeenschappen in landelijke gebieden: kunstvormen die door 'systeemvreemden' naar het dorp worden gebracht en die een aanzet willen geven tot nieuwe impulsen, inspiratie en discussie, door het in twijfel trekken van het bekende, stuiten veel eerder op afwijzing dan gemeenschapsversterkende en traditionele vormen van gezamenlijke cultuurvormgeving (TRAFO, 2018). Het eerste vormt een gevaar voor de consensus over de regels van het kleine systeem, het tweede bevestigt die regels en versterkt de identiteit van het 'wij'. Anders gezegd: in kleine sociale gemeenschappen wordt de kwaliteit van kunst en cultuur afgemeten aan de mate waarin deze een gemeenschapsbesef stimuleren en mogelijkheid bieden tot identificatie, en niet aan wat de grootstedelijke intelligentsia als 'cultureel waardevol' beschouwt.

Uiteraard is dit geen wet van meden en perzen die voor elk dorp en elke plattelandsbewoner opgaat. Diversiteit in landelijke ruimtes uit zich uiteindelijk ook altijd weer in datgene wat naar voren komt in de dynamiek van verhalen

en interacties van oorspronkelijke bewoners, nieuwkomers en voormalige bewoners van de dorpen en landelijke steden. Onderzoek in landelijke ruimtes betekent ook achter de statistieken en cijfers kijken en de mensen buiten het stedelijke gebied ontmoeten en hen zelf aan het woord laten over wat het leven op het platteland voor hen betekent.

Breedtecultuur als vorm van onbezoldigde wij-vormgeving

Culturele activiteiten en culturele vorming zijn op het platteland van oudsher grotendeels vrijwilligerswerk. De organisatoren en cultuurbemiddelaars worden slechts zelden voor hun inzet betaald. Breedtecultuur is een erewkwestie en kan zonder vrijwilligers niet bestaan. De netwerksystemen van de verenigingen en hun centrale actoren schetsen een spiegelbeeld van de dorpsgemeenschappen. Een levendige breedtecultuur staat voor democratische en actieve gemeenschapsvorming par excellence. Als bijvoorbeeld bij het openluchtpodium niet alleen de musicalsterren onbezoldigd optreden, maar ook alle noodzakelijke klusjes – van bladeren aanvegen tot aan het bouwen van decors, van de techniek tot aan het kostuumontwerp, van de dienst in de worstkraam tot aan de planning van het nieuwe verenigingsgebouw – door vrijwilligers van verschillende generaties worden verricht volgens een gezamenlijk afgesproken arbeidsverdeling, dan is dat tegelijkertijd een oefening in succesvol en gelijkwaardig samenleven. Als in een trombonekoor oude en ervaren amateurmusici de nieuwe generatie de nodige competenties bijbrengen en hen van meet af aan betrekken bij het blaaswerk en de verantwoordelijkheid voor het verenigingsleven, zijn daarin veel overeenkomsten te vinden met sociale cultuur.

Het is een vorm van levenslang leren en van intergenerationeel stimuleren van betrokkenheid zoals die sedert eeuwen in praktijk wordt gebracht. De actoren zijn experts in participatie, zelforganisatie en netwerkwerk. En zolang er in de eigen rijen nog netwerkers, impulsgevers en vormgevers van die structuren te vinden zijn, zal de cultuur daar levendig blijven.

Theater in de provincie

Wat culturele diversiteit in landelijke gebieden betekent, maakt een blik op het theaterlandschap buiten de metropolen duidelijk. Je kunt grofweg een onderscheid maken tussen toneeluitvoeringen die door professionele organisatoren ter consumptie naar het platteland worden gebracht en participatiegeoriënteerde theatervormen die door organisatoren in de landelijke gebieden zelf ontstaan. Daartussen zit dan nog de vrije scene die vanuit een stedelijke context het platteland bespeelt, maar ook het platteland heeft ontdekt als

'laboratorium'. Die richt zich nu eens op een stedelijk publiek, poogt dan weer mensen ter plekke te bereiken, of experimenteert soms ook hier met participatieve formats. Ten slotte kent het spectrum nog theatergemeentes die met speciale busreizen voor plattelandsbewoners vervoer aanbieden en informatie over het urbane culturele aanbod.

Terwijl het stedelijke aanbod eerder de hoger opgeleide nieuwkomers aanspreekt en het zelfs de sociale cultuurvormen niet altijd lukt om de oorspronkelijke bewoners te bereiken, zijn deze laatste veel vaker juist wel te vinden als medewerkers en publiek bij het amateurtoneel. Studies tonen aan dat hun engagement daar onbezoldigd en langdurig is en vaak meer generaties omvat. Het publiek is trouw aan zijn podium, de stamgasten komen jaar in jaar uit en verwachten met meestal humoristisch spel goed vermaakt te worden en hun gemeenschappelijkheid met burens en kennissen te beleven, bij voorkeur ook bij de traditionele worstkraam in het openluchttheater. Worst en spelen horen bij elkaar.

'De circa dertig repetities op hun "lievelingspodium" waren van meet af aan gekenmerkt door veel enthousiasme en dus ook zeer succesvol verlopen. [...] Een halfuur voor aanvang van de première heerste achter de schermen een gezellige drukte. Er werd gegeten van de geurige stoofschotel, genipt van de sekt of een Jägermeistertje achterovergeslagen. [...] Voor velen [...] is het podium van het openluchttheater een regelmatig trefpunt. "Wij komen hier elk jaar. Het is lekker ongecompliceerd en de sfeer is gewoon geweldig", vindt Melanie Plaß. Ze waardeert de losse sfeer in tegenstelling tot het klassieke theater.' (Lippe Aktuell, 2018)

'Losse sfeer' in het publiek en 'gezellige drukte' achter de schermen – het zijn impressies die steeds weer opduiken in omschrijvingen van wat het amateurtheater in het landelijke gebied, aantrekkelijk maakt voor publiek en deelnemers. Afgezien van stoofschotels, sekt en Jägermeister slagen vooral de openluchttheaters in iets waar kunst- en cultuurorganisatoren na de tijden van Shakespeares Globe Theatre in stedelijke gebieden allang niet meer van durven dromen. Als de acteurs voor de zoveelste keer gekostumeerd en zingend het openluchtpodium in het bos betreden en het publiek zelfs bij stromende regen meezingt, jong en oud enthousiast over de invallen en de onmiskenbare spelvreugde van de acteurs opspringt, soms minutenlang applaudisseert en nog lang na de opvoering met de acteurs of andere vrijwilligers op het podium of bij de altijd aanwezige worstkraam staat na te praten, dan wordt de kunstproductie tegelijkertijd tot een culturele vorming van de leefwereld. In cijfers uitgedrukt: ondanks het belabberde weer in de zomer van 2017, waardoor bijna 50 opvoeringen aan natuurpodia moesten worden afgezegd of onderbroken, werd elk van de circa 1700 opvoeringen op de 90 podia van het

Verband Deutscher Freilichtbühnen (VDF) door gemiddeld 538 toeschouwers bezocht. Veel bezoekers komen sinds jaar en dag naar 'hun' toneelvereniging, zien zichzelf als onderdeel van de community en bezoeken vaak meer producties, soms zelfs meer opvoeringen van een en dezelfde productie, per jaar.

Alleen al bij de achttien openluchtpodia in Nedersaksen zijn er voor en achter de coulissen zo'n 2400 mensen betrokken, van alle generaties, onbezoldigd en vrijwillig.

De helft van hen is al meer dan negen jaar bij dezelfde toneelvereniging betrokken, driekwart (78 procent) is regelmatig en tijdens het seizoen wekelijks rond het toneel te vinden, een derde (31 procent) daarvan is gedurende het seizoen meer dan tien uur per week actief. Tien procent is het hele jaar door meermaals per week met het toneel bezig. Hoewel ook hier de jongvolwassenen het dorp en dus de toneelverenigingen verlaten, omdat er in de naaste omgeving geen hoger onderwijs te vinden is, is er geen gebrek aan nieuwe aanwas. Met eigen kinder- en jeugdensembles, intergenerationeel theaterwerk en het grote belang dat wordt gehecht aan jeugdgroepen weten de openluchtpodia participatie op alle niveaus te bereiken. En met hun puur op engagement gebaseerde organisatievormen slagen ze erin levendige plekken van permanente gemeenschapsvorming te vormen in het landelijke gebied.

De opgevoerde toneelstukken zijn zelden spectaculaire statements van innovatieve kunst. De ambitie is niet om een theaterkunst te creëren die 'vragen stelt, ons ertoe brengt stelling te nemen' (Scheytt, 2004). Gespeeld wordt wat in de smaak valt, wat bekend is en geliefd. Verwachtingen worden eerder vervuld dan gelogenstraft. In het beste geval zingt het publiek mee, lacht het tranen met tuiten, wordt het deel van de gemeenschappelijke belevenis en keert het na afloop opgetogen huiswaarts. Zoals eigenlijk altijd in de breedtecultuur draait het om het 'wij voor ons', om het zelfbegrip als community.

Overigens zijn dergelijke fenomenen niet alleen te zien bij de openluchttheaters, de grote publiekstrekkers onder de amateurtheaters, maar ook bij de kleinere podia. Alleen al het enorme aantal amateurtheaters is indrukwekkend. Het spel op de planken is kennelijk een van de centrale elementen van de breedtecultuur; er is vrijwel geen landelijke gemeente te vinden die geen toneelgroep of -vereniging heeft. De 943 gemeentes in Nedersaksen tellen circa duizend zeer uiteenlopende amateurtheaters. Daarvan zijn slechts tweehonderd podia aangesloten bij de Bund Deutscher Amateurtheater (BDAT). Op deze podia werken zo'n 120.000 vrijwilligers actief mee. Een verbazingwekkend aantal, zeker als je bedenkt hoe weinig aandacht en waardering zij krijgen uit cultuurpolitieke hoek:

‘Hoewel er meer dan vijftig keer zoveel amateurtheaters zijn dan stads-schouwburgen en het merendeel hiervan geen lid van de BDAT, ontvangen zij van de circa drie miljard euro die jaarlijks uit publieke middelen naar het theaterlandschap vloeien nog niet eens een promille.’ (Schneider, 2017a)

Theater als sociaal-artistische praktijk

Theatermakers van de vrije scene die het platteland ontdekken en er als *Raumpioniere* actief worden, zijn niet per definitie de ‘cultuurbrengers’ waar het dorp met smart op heeft zitten wachten. ‘Je moet er veel tijd in steken, burens leren kennen, er blijven en meewerken. Doen in plaats van veel praten. Mee borrelen, schuttersfeest, de hele mikmak.’⁷ Acteurs die deze stap hebben gewaagd, hebben ofwel besloten de landelijke ruimte onafhankelijk van de dorpsgemeenschap te gebruiken als concurrentiearme vrije ruimte waar de kosten voor levensonderhoud lager zijn dan in de grote stad, ofwel om zich intensief te richten op het experiment van kunst/cultuur in het dorp. Diverse praktijkvoorbeelden tonen aan welke voorwaarden gelden voor het welslagen van sociaal-artistisch theater in landelijke gebieden. De sociaal-artistische praktijken in landelijke gebieden kunnen bogen op zo’n veertig jaar ervaring in cultuurparticipatie.

De circa driehonderd kunstenaars in Duitsland (Kegler, 2020) die zich richten op gemeenschapsvormende formats in landelijke gebieden, zijn al net zo divers als de landelijke gebieden en hun sociale gemeenschappen. De raakvlakken met de breedtecultuur zijn aanzienlijk; desondanks lukt een vruchtbare samenwerking lang niet overal. Positieve voorbeelden zijn vooral daar te vinden waar kunstenaars de moeite nemen een diepgaande wederzijdse kennismaking van netwerken en verhalen uit het landelijke gebied aan te gaan. Daarbij moeten ze de inwoners als experts van hun eigen leefwereld tegemoet treden met waardering en vriendschappelijke nieuwsgierigheid, om pas daarna als impulsgever en netwerker op te treden. Sociaal-artistische projecten hebben kans van slagen als actoren de tijd nemen om gezamenlijk met de breedtecultuur, overige gemeenschapsvormende organisatoren en de verschillende groeperingen van actoren iets nieuws te proberen, uitgaande van de lokale leefwereld. Het culturele product als gemeenschappelijk doel is zeker niet onbelangrijk, maar minstens zo belangrijk is het gemeenschappelijke proces.

7 In gesprek met een naar het platteland verhuisde deelnemster in een kunstenaarscollectief in een landelijk gebied, 2016.

Projecten waarbij de dorpsbewoners als figuranten of ‘materiaalleverancier’ worden ingezet en hun competentie om hun eigen leefwereld vorm te geven niet serieus wordt genomen, zijn meestal tot mislukken gedoemd en geen lang leven beschoren. Als kortom de eigen inbreng wordt beperkt tot het als shantykoorzanger in vissershemd voor wat couleur locale te zorgen bij een performance op de dijk of als dorpsbewoners in een experimentele setting ongevraagd bij hun deelname aan een culturele performance gedwongen worden tot een levendige uiteenzetting over hun eigen leefwereld (Lernende Kulturregion Schwäbische Alb, 2017), dan is dat op zijn zachtst gezegd een moeilijke weg naar het doel. Geslaagde voorbeelden van sociaal-artistieke praktijken in landelijke gebieden erkennen en accepteren deze uitdagingen. Zij brengen mensen uit verschillende dorpen en generaties – en bij voorkeur ook interdisciplinair – samen voor gemeenschappelijke activiteiten, waarin zij ‘experts’ en gelijken zijn.

Waar je in een analyse van de succesfactoren en de uitdagingen voor toekomstgerichte sociaal-artistieke praktijken in landelijke gebieden echter niet aan voorbij kunt, is dat juist deze professionele creatievelingen er financieel zo slecht voorstaan dat hun toekomst in gevaar lijkt. En ook hier wordt de aanstaande generatiewisseling een kwestie van overleven. Niet verwonderlijk dat het lastig is opvolgers te vinden voor deze veelomvattende arbeid die om een grote inzet en behoedzaam optreden vraagt en waarbij je intensief en permanent bezig bent met de werving van subsidie. Gezien de omvang van de kleine teams is arbeidsdeling niet echt een optie. Wie in landelijke gebieden aan sociaal-artistiek werk doet, kan in de regel een onderscheid tussen werk en privéleven wel vergeten en zal keer op keer het eigen werk moeten legitimeren tegenover subsidiegevers met kwaliteitscriteria die aan urbane kunstproductie zijn ontleend.

Stad. Platteland. Samenwerking?

Dit overzicht van het landschap van actoren geeft slechts een fragmentarisch beeld van de huidige situatie en de mogelijkheden in landelijke gebieden met de theaterpraktijk als voorbeeld. Reizende toneelgezelschappen en gastvoorstellingen zijn buiten beschouwing gelaten, evenals theatrale elementen bij cultureel erfgoed, ceremonieën en jaargetijdefeesten, schooltheaters en vanuit de kerk georganiseerde theatergroepen. Ook moeten we nog nauwkeuriger kijken naar verschillende sociaal-artistieke proefprojecten die in samenwerkingsverbanden participatiegeoriënteerde formats uitproberen. Doel van deze projecten is het komen tot hedendaagse narratieven, tot perspectiefwisselingen en impulsen die transformatieprocessen op gang

moeten brengen. Dit zou kunnen bijdragen tot het inzicht dat ook stedelijke actoren iets te winnen hebben in samenwerkingsverbanden met breedtecultuur.

Stel dat urbane kunst- en theatermakers het zouden aandurven deze mogelijkheden te leren kennen. Stel dat ze de in de breedtecultuur gepraktiseerde kunst van *community building* ook in de urbane setting zouden toepassen. Stel dat het zou lukken het op dat van voetbalfans lijkende enthousiasme bij openluchtevenementen over te brengen naar het stadstheater. Hoe zou ten slotte ook een duurzaam succesvolle samenwerking tussen stad en platteland eruit kunnen zien en welke cultuurpolitieke kaders zouden daarvoor nodig zijn?

Beate Kegler is wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Cultuurpolitiek van de universiteit Hildesheim. Het zwaartepunt van haar onderzoek ligt bij participierend cultureel werk in plattelandsgebieden en het belang van cultureel werk voor de maatschappij.
beatekegler@web.de

Literatuur

- Beckett, A. (2016, 12 december). From Trump to Brexit, power has leaked from cities to the countryside. *The Guardian*.
- Bertelsmann Stiftung (z. d.). *Wegweiser Kommune*. www.wegweiser-kommune.de, geraadpleegd op 14 november 2019.
- Brandt, J. (2018). Bei uns. *Mobil. Das Magazin der Deutschen Bahn*, (10), 50-52.
- Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. (2015). *Willkommen im ländlichen Raum*. www.bmel.de/DE/Laendliche-Raeume/Infografiken/_node.html, geraadpleegd op 19 oktober 2018.
- Gemeinde Hinte. (z. d.). *Kultur & Freizeit*. www.hinte.de/kultur-freizeit.html, geraadpleegd op 19 oktober 2018.
- Götzky, D., & Renz, T. (Hg.) (2014). *Amateurtheater in Niedersachsen. Eine Studie zu Rahmenbedingungen und Arbeitsweisen von Amateurtheatern*. Universität Hildesheim.
- Heferle, S., & Hüsler, E. E. (2018). *Geisterhäuser. Verlassene Orte in den Alpen*. Beltz Verlag.
- Kegler, B. (2015). Potenzialanalyse/Strukturanalyse. Kulturpolitik und kulturelle Bildung im ländlichen Raum. In Institut für Kulturpolitik der Kulturpolitischen Gesellschaft (Hg.), *Förderpotenziale für die kulturelle Infrastruktur sowie für kulturelle Aktivitäten in ländlichen Räumen. Eine Bestandsaufnahme* (pp. 34-38). Institut für Kulturpolitik.
- Kegler, B. (2018a). *Freilichttheater in Niedersachsen. Studie zur Lage und kulturpolitischen Bedeutung der Freilichtbühnen als breitenkulturelle Akteure*. Universität Hildesheim.
- Kegler, B. (2018b). *Freilichttheater in Nordrhein-Westfalen. Studie zur Lage und kultur- politischen Bedeutung der Freilichtbühnen als breitenkulturelle Akteure*. Universität Hildesheim.
- Kegler, B. (2020). *Soziokultur in ländlichen Räumen. Die kulturpolitische Bedeutung gesellschaftsgestaltender Kulturarbeit*. Kopaed.
- Kolland, D. (Hg.) (1981). *Nix los in der Provinz? Kulturarbeit mit Kindern und Jugendlichen auf dem Lande*. Elefanten Press.
- Küpper, P. (2016). *Abgrenzung und Typisierung ländlicher Räume*. Johann Heinrich von Thünen-Institut.
- Lernende Kulturregion Schwäbische Alb. (2017). *Die Projektzeitung der Lernenden Kulturregion Schwäbische Alb 2018. Ausgabe #2*. Lernende Kulturregion Schwäbische Alb.
- Linker, D. (2017, 18 april). It's not elites vs. populists. It's cities vs. the countryside. *The Week*.
- Lippe Aktuell. (2018, 19 mei). Wiederbelebung der Lachmuskeln. Freilichtbühne Bellenberg startet mit Komödie in die Spielzeit. *Lippe Aktuell*.
- Scheytt, O. (2004). Wir brauchen Qualität! Theaterpolitik in öffentlicher Verantwortung. In Institut für Kulturpolitik der Kulturpolitischen Gesellschaft (Hg.), *Jahrbuch für Kulturpolitik. Band 4* (pp. 44-50). Klartext.
- Schneider, W. (2017a). *Festrede zum 125-jährigen Jubiläum des Bundes Deutscher Amateurtheater*.
- Schneider, W. (2017b). *Weißbuch Breitenkultur. Kulturpolitische Kartografie eines gesellschaftlichen Phänomens am Beispiel des Landes Niedersachsen*. Universität Hildesheim.

Schneider, W., Schröck, K. M., & Stolz, S. (Hg.) (2019). *Theater in der Provinz. Künstlerische Vielfalt und kulturelle Teilhabe als Programm*. Theater der Zeit.

Schneider, W., Kegler, B., & Koß, D. (Hg.) (2017). *Vital Village. Development of rural areas as a challenge for cultural policy. Entwicklung ländlicher Räume als kulturpolitische Herausforderung*. Transcript.

Schröck, K. M. (2020). *Landes Bühnen als Reformmodell. Partizipation und Regionalität als kulturpolitische Konzeption für die Theaterlandschaft*. Transcript.

Stolz, S. (z. d.). *Kultur in der Fläche – Kulturpolitische Qualitäten und Quantitäten von Beispieltheatern* [Arbeitstitel nicht abgeschlossenen Promotionsvorhaben].

TRAFO, Modelle für Kultur im Wandel (2018, 17 oktober). *TRAFO-Ideenkongress. Vortrag: Prof. Dr. Dirk Baecker*. [Video]. YouTube. www.youtube.com/watch?v=vvgT9wczLN0